

mythe, Laurens Jansz. Coster als uitvinder van de boekdrukkunst, en de ontkrachting hiervan worden uitputtend besproken. Hij besluit met de hypothese dat de Bourgondiërs de boekdrukkunst naar de Nederlanden hebben gebracht. De Utrechtse bisschop David van Bourgondië, bastaard van Philips de Goede, zou de opdrachtgever van de genoemde drukken (kunnen) zijn geweest.

Vanzelfsprekend ontbreekt een codicologische beschrijving van het Haarlemse handschrift en een taalkundige analyse van de *Spiegel* niet. Hierbij is ook een vergelijking met de editie van het Latijnse *Speculum*, die eveneens in het apparaat van zijn editie zichtbaar zijn gemaakt. Tot slot geeft hij een verantwoording van zijn werkwijze als editeur. Hoewel dit de ogenschijnlijk chronologische structuur van het onderhavige boek zou doorbreken, was de structuur van dit boek logischer geweest als deze paragrafen direct aan de editie voorafgingen.

Bij alle rijkdom van Robbes boek stelt het onderzoek naar de tekst die hier gezien de titel centraal staat teleur. De auteur vermeldt vanzelfsprekend de inhoud van het Haarlemse handschrift, een verzamelhandschrift dat behalve de *Spiegel* ook twee dodenboeken bevat, die elk uit verschillende, door hem niet nader gespecificeerde teksten bestaan. Bij een eerdere bespreking van twee verzamelhandschriften wijst de auteur op het belang van de handschriftelijke context voor begrip van de functie van een tekst. Bij zijn onderzoek naar de *Spiegel* in het Haarlemse handschrift blijft dit evenwel geheel buiten beschouwing. Is Robbe niet op de hoogte van het onderzoek naar verzamelhandschriften dat sinds het einde van de vorige eeuw zo'n grote vlucht heeft genomen? Hierin ligt de nadruk op de relatie tussen tekstdrager en tekst. De codicoloog J.P. Gumbert heeft voor de beschrijving van dit type handschriften richtlijnen opgesteld die inmiddels standaard worden toegepast. Dit is een gemiste kans, vooral met betrekking tot de in de titel genoemde *Kontext und Funktion*.

Houthuys, Astrid, *Middeleeuws kladwerk. De autograaf van de Brabantsche yeesten, boek VI (vijftiende eeuw)* (Dissertatie Katholieke Universiteit Brussel 2007, Schrift en schriftdraggers in de Nederlanden in de middeleeuwen 4; Hilversum: Verloren, 2009, cd-rom + 370 blz., ISBN 978 90 8704 063 5).

Na het verschijnen van de dissertatie van de historicus Robert Stein (*Politiek en historiografie. Het ontstaan van de Brabantse kronieken in de eerste helft van de vijftiende eeuw* (Leuven 1994)) is de autograaf in de aandacht gekomen van boek VI van de *Brabantsche yeesten*, het eerste boek van de twee boeken die de vijftiende-eeuwse voortzetting uitmaken van de rijmkroniek van Jan van Boendale uit het midden van de veertiende eeuw. In de onderhavige studie, gebaseerd op haar in 2007 verdedigde dissertatie, heeft Astrid Houthuys op microniveau gekeken naar deze autograaf, het handschrift dat door de auteur zelf van deze voortzetting is gemaakt, waarbij ze een geslaagde poging ondernam om op grond van de veranderingen in het klad van de auteur te komen tot beter inzicht in de werkwijze van een vijftiende-eeuwse dichter-historiograaf.

Van groot belang is het hoofdstuk waarin over autografen in het algemeen wordt gesproken (51-92). Enerzijds, omdat er voor het eerst een poging is gedaan om een lijst te geven van alle uit de Lage Landen overgeleverde autografen (opgenomen als Bijlage I op de cd-rom), anderzijds omdat het begrip 'autograaf' indringend wordt behandeld. De lijst van autografen kan aanzetten tot nader onderzoek van de (Middel nederlandse en Latijnse) autografen uit de Lage Landen; de overwegingen over het begrip 'autograaf' zijn voor de mediëvistiek in het algemeen zeer nuttig. Mocht het ooit, zoals de auteur hoopt, tot een kritische uitgave van boek VI komen, dan zal meegewogen moeten worden dat we in het ene handschrift van de autograaf maar liefst vier auteursteksten kunnen onderscheiden (331). Dat studie van autografen nuttig is, is in deze studie zeker aangetoond.

De consequenties van een en ander voor de editiewetenschap zijn ook interessant: als ook een auteur 'kopieerfouten' maakt, dan betekent dat, dat niet alle kopieerfouten 'kopiistenfouten' zijn (*ibidem*). En dat Wein van Cotthems werk in ten minste vier fasen tot stand kwam, maakt de idee onhoudbaar, dat middeleeuwse auteurs hun werk van A tot Z schreven, en het alleen herzagen als iemand om een nieuwe kopie van dat werk vroeg. Onze dichter-historiograaf was geen 'lineair schrijvend subject' (328).

Het boek begint met een studie van 'de context' van boek VI. Aannemelijk wordt gemaakt dat de voortzetting moet worden gezien in het licht van de komst van de Bourgondiërs in Brabant in 1430. Het Brusselse stadsbestuur, in de hoop de Bourgondische hertogen te overtuigen om Brussel als residentie te kiezen, besloot de Brabantse geschiedschrijving van Jan van Boendale up to date te laten maken. De Brusselse stadspensionaris Petrus de Thimo lijkt het initiatief te hebben genomen om, samen met de hertogelijke secretaris Emond de Dwynter, Wein van Cotthem als voortzetter aan het werk te zetten. Wein was afkomstig uit een vooraanstaand Brussels geslacht, had gewerkt in het ambtelijke apparaat, en was nu in het Zoniënwoud als kapelaan verantwoordelijk voor het kasteeltje Drienborren.

Vervolgens wordt gekeken naar het handschrift zelf. Op 3 december 1432 voltooide Wein boek VI in eerste versie, zo blijkt uit de autograaf, Handschrift Brussel, KB 17017. Daarna bleef hij er evenwel aan schaven, zodat er in drie fasen aan de tekst werd veranderd, tussen 1432 en 1457, toen Wein overleed. Daarnaast heeft Petrus de Thimo de tekst hier en daar aangepast.

In het derde deel van de studie wordt uiteengezet op wat voor manieren Wein zijn tekst bleef bewerken, als schrijver (of beter: dichter), als geschiedschrijver, en als iemand die zich liet beïnvloeden door de spelers in het toenmalige Brabantse politieke krachtenveld (als 'diplomaat', zoals de auteur het noemt). Omdat we de eerste versie mét de door Wein en Thimo aangebrachte

wijzigingen hebben, is het mogelijk om de dichter-historiograaf van nabij te volgen bij het werk aan zijn boek VI. Door te kijken naar zijn wijzigingen is het mogelijk te achterhalen wat hem dreef, wat hij met zijn werk wilde en welke poëtica hij erop nahield.

In de vijftiende eeuw was het bepaald ouderwets om een geschiedwerk in verzen te schrijven; de belangrijkste reden om dat toch te doen lijkt geweest te zijn, dat Jan van Boendale's werk zich aanbood als geschikte kandidaat om voort te zetten, en dat werk was nu eenmaal een rijmkroniek. In het hoofdstuk dat handelt over Wein als historiograaf blijkt, dat hij in zijn versie van december 1432 toevoegingen aanbracht omdat hij zo volledig mogelijk wilde zijn. Hij wilde ook accuraat werken, zoals blijkt uit het openlaten van plaats voor gegevens, die later toegevoegd dienden te worden. Sommige van die plaatsen bleven open, eenvoudigweg omdat er geen gegevens over te vinden bleken. Wein wilde een transparant en helder boek schrijven, waarbij de titel de lading dekte. Daarom schraptte hij soms wat bij nader inzien niet in een geschiedwerk over Brabant thuishoorde. Ook probeerde hij redundantie te voorkomen. Waar hij twijfelde, gaf hij dat duidelijk aan, en inhoudelijke fouten verbeterde hij resoluut. Hij voegde soms oorkondeteksten in zijn verhaal in, die hij dan moest vertalen én op rijm zetten. In dergelijke gevallen probeerde hij een zo volledige en getrouwe weergave van zijn bronnen te geven. Er kan daarom geconcludeerd worden dat hij ondanks het gebruik van rijm toch blijk gaf van een 'quasi wetenschappelijke onderzoekshouding' (273). Daarnaast probeerde hij de lezer (boek VI lijkt niet bedoeld te zijn om voorgelezen te worden (275)) in staat te stellen om lessen te trekken uit de verhaalde geschiedenis.

Dit alles wordt door de auteur geconcludeerd op basis van de veranderingen die Wein van Cotthem aanbracht. Op de bijgeleverde cd-rom wordt onder meer een overzicht gegeven van al die wijzigingen. Helaas ontbreekt daar een editie van het gehele boek VI. Daarvoor moeten we

ons nog steeds behelpen met de editie die J.F. Willems in 1843 bezorgde, een editie weliswaar naar de autograaf, maar toch zeer onkritisch. De uitgave van 1843 is gelukkig te vinden op de site van de onvolprezen *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren* (zie www.dbnl.org). Het is wel wat omslachtig om deze editie op het scherm te hebben naast de lijst van de 'bewegingen' (de toevoegingen, omissies, verbeteringen enzovoorts) die op de cd-rom in een pdf-bestand wordt meegeleverd. (Een facsimile van het handschrift op de cd-rom was wel zo handig geweest.) De argumentatie van de auteur overtuigt, maar is zoals gezegd uitsluitend gebaseerd op de veranderingen die de auteur aanbracht in zijn tekst, en de veranderingen die zijn opdrachtgever, Petrus de Thimo, daaraan toevoegde. Bij herhaling wordt daarom gesuggereerd, dat er méér onderzoek nodig is naar – bijvoorbeeld – de verzen die kennelijk in de vorm waarin ze in de autograaf terecht zijn gekomen voldeden, of naar de vergelijking tussen in die niet-gecorrigeerde delen opgenomen oorkonden en de originelen en afschriften van die oorkonden.

MARCO MOSTERT, UNIVERSITEIT UTRECHT

Nieuwe geschiedenis

Dixhoorn, Arjan van, *Lustige geesten. Rederijkers in de Noordelijke Nederlanden (1480-1650)*

(Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009, 441 blz., ISBN 978 90 8964 104 5).

'Rederijkerscultuur was debatcultuur'. Met deze stelling, die als feitelijke constatering kan gelden maar in werkelijkheid een provocatie is, opent Arjan van Dixhoorn een van de laatste paragrafen in het zesde hoofdstuk van zijn belangrijke en overtuigende studie *Lustige geesten*, dat volgens de ondertitel gewijd is aan *Rederijkers in de Noordelijke Nederlanden (1480-1650)*.

Het boek, dat grotendeels overeenkomt met het proefschrift dat Van Dixhoorn in 2004 verdedigde, is de pendant van de studie van Anne-Laure Van Bruaene over de rederijkers in de Zuidelijke Nederlanden. De twee historici hebben grootschalig en synthetiserend onderzoek verricht naar de grootste literaire beweging uit de Nederlanden, niet vanuit letterkundig perspectief, maar vanuit het blikveld van de historicus. En dat maakt verschil. Van Bruaene heeft overtuigend laten zien hoe de rederijkerij voorkomt uit en geworteld is in de corporatieve structuur van de laatmiddeleeuwse stedelijke samenleving, en hoe de kamers sterk verweven zijn met gilden, broederschappen en processiegezelschappen. Ze spelen een centrale rol in de Bourgondische theaterstaat, komen daaruit voort en hebben aan de vormgeving ervan bijgedragen. Ook bij Van Dixhoorn krijgt dat aspect aandacht: in zijn slothoofdstuk constateert hij dat de rederijkerskamers waren toegesneden op de theatermaatschappij, en in hoofdstuk 3 beschrijft hij de corporatieve structuur van de kamers. Toch heeft er bij hem een ander oogmerk meegespeeld: Van Dixhoorn wilde laten zien dat de essentie van de rederijkerij niet gelegen is in het strikt literaire van de beweging, maar in het feit dat rederijkers een centrale rol speelden in het maatschappelijke debat van hun tijd. Literatuur was een middel, debat en scholing waren het doel.

In elf hoofdstukken beschrijft Van Dixhoorn centrale aspecten van de rederijkerij in de Noordelijke Nederlanden. Na de stand van het onderzoek te hebben besproken (hoofdstuk 1), gaat hij in op de samenleving waarbinnen rederijkers opkwamen en functioneerden (2), bespreekt hij uitvoerig de organisatie van kamers (3), gaat hij in op de sociale en politieke achtergronden van de kamerbroeders (4) en op de kamers als scholingsinstituten, niet alleen op het gebied van de letterkunde, maar ook in bredere zin (5). Centraal voor de these van Van Dixhoorn zijn de hoofdstukken waarin aandacht is voor de kamers als instellingen die een belangrijke,